

standardok különböztek a maiaktól. A tizenegy változat között a szerző meghatározása szerint van két szlovén/horvát, négy *kaj*-horvát, két tengermelléki *ije*-zö *što*-horvát, két szlavóniai *i*-zö *što*-horvát és egy latin betűs horvát/szerb nyelvű. Amint a szerző is felhívja rá a figyelmet, a közreadott anyag segítségével öt XVIII. századi hazai délszláv regionális nyelvi standard (a Rába-menti szlovén, a *kaj*-horvát, kétféle *što*-horvát és a latin betűs szerb) tanulmányozható azonos időszakból származó azonos tartalmú anyagon. Minden változatban közös, hogy helyesírásukat a korabeli magyar helyesírás nagyban befolyásolta, elsősorban a mássalhangzók jelölése terén, pl. a *c* hang jelölésére szinte minden változatban a korabeli magyar helyesírásban is szokásos *cz* vagy *tz* betűkapcsolatot használnák, a *d* hangot – *dj*, *gi*, *gj* stb. mellett – több változatban gyakran magyar mintára a *gy* betűkombinációval jelölik, s egyáltalán az *y*-t használnák „diakritikus betűként” sok helyütt a *ly*, *ny*, *ty* kapcsolatokban a hasonlóan jelölt magyar mássalhangzók analógiájára. A magyaron kívül természetesen a különböző vidékeken más nyelvek (német, olasz) is hatottak a helyesírásra. A magyar hatás a szókincsben is tetten érhető. Igen szemléletes a szókincs jellegzetes elemeit összehasonlító táblázat (259–271. p.), amelyben az urbáriumban előforduló fontosabb terminusok az öt délszláv standard nyelvváltozaton a magyarral összevetve tanulmányozható.

A kötet mellékletében (276–287. p.) a szerző közöl egy eddig ismeretlen ruszin nyelvű iratot is, amely tematikailag ugyan idetartozik, de nyelvi szempontból nem, ráadásul e rész metanyelve is ruszin, aminek következtében egy kissé kilóg a sorból. Feltételezem, hogy az új felfedezés pátosza – meg persze rutenisztikai indíttatása – készítette a szerzőt arra, hogy ezt az anyagot is fölvegye ebbe a könyvbe, noha nem illeszkedik szervesen a délszláv témába. A kötetet részletes angol nyelvű rezümé és tartalomjegyzék (289–326. p.) zárja.

Úttörő munka Udvari Istvánnak ez a kötete (is). Az illetékes szaktudományok (történelem, nyelvészet) művelőin kívül hazai délszláv kisebbségeink szellemi munkásainak is figyelmébe ajánlható.

Zoltán András

A Kárpátaljai Tudományos Társaság (1941–1944) kiadványai

Kapral', M.: Pudkarpats 'koe obšestvo nauk. Publikac'ja: 1941–1944. – Káprály M.: Kárpátaljai Tudományos Társaság. Kiadványok: 1941–1944. Speredstvo i redakc'ja Īštvana Udvar'ě Užgorod, Pol'Prāt, 2002. 172 p.

A Kárpátaljai Tudományos Társaság (KTT) 1941. január 26-án Ungváron alakult meg társadalmi szervezatként az akkor ismét Magyarországhoz tartozó Kárpátalján „a kárpátaljai és rutén népi kulturális érdekek és értékek tudományos szolgálatára és védelmére” a magyar állam hathatós anyagi és szervezeti támogatásával. A 35 tagú társaság első elnökül az országosan ismert kiváló történészt, a ruszin származású Hodinka Antalt választották, ügyvezető igazgatója pedig Harajda János lett. A társaság igen eredményes és sokrétű munkája folyóiratokban és könyvekben öltött testet. Amint arra Udvari István is rámutat ruszin (4–5. p.) és magyar (6–7. p.) nyelvű előszavában, a szovjet időkben a már korábban, a magyar fennhatóság alatt is működő tudósok többségét meghurcolták, műveik tilalmas olvasmánnyokká váltak, ezért rendkívül értékes munkát végzett Káprály Mihály azzal, hogy elkészítette és e kötetben közreadta a KTT kiadványainak teljes bibliográfiáját.

Káprály Mihály ruszin nyelvű bevezető tanulmányában kitér arra, hogy 1939 és 1944 között Kárpátalján több mint húsz, változatos tartalmú, ruszin, magyar és orosz nyelvű újság és folyóirat jelent meg számos egyéb, nem rendszeresen megjelenő időszakos kiadvány mellett. A csehszlovák időszakban az orosz nyelvet favorizáló ruszofil és az ukrán nyelv használatáért síkra szálló ukrainofil irányzat harca uralta a kárpátaljai értelmiségi közvéleményt, most egy harmadik erő, a helyi ruszin nép nyelvi és kulturális önállósága mellett lándzsát törő ruszinofil irányzat került előtérbe, amely Kozma Miklós kormányzói biztos személyén keresztül a hivatalos magyar politika támogatását is élvezte. A ruszofilok ezt az irányzatot azért kárhoztatták, mert azt szerintük csak egy lépés választotta el az általuk annyira gyűlölt ukránpártiságtól, míg az ukrainofilek a magyarosítás eszközt látták benne. Ennek ellenére és a háborús idők dacára Ivan Harajda irányításával hatalmas nemzetépítő munka folyt a ruszinok körében, amelyből a KTT kiadványai révén komolyan kivette a maga részét. A kiadványok magyar és ruszin nyelvűek voltak, „mert a cél nem csak az, hogy a rutén nyelv kultiváltassék, hanem az is, hogy a művelt magyar közönség értesülve lehessen Kárpátalja művelődési törekvéseiről, és figyelemmel és szeretettel tudja kísérni a rutén nép kulturális munkáját” (Kozma Miklós beszédéből, 148. p.).

A KTT három periodikát adott ki. A *Zorja – Hajnal* tudományos folyóirat volt, amelynek minden anyagát három nyelvű rezümé tett hozzáférhetővé a szélesebb szakmai közönség számára (ha a tanulmány ruszinul jelent meg, akkor magyar, német és francia nyelvű tartalmi összefoglalás kísérte). Három évfolyama jelent meg négy darabban (1941/1–2, 1942/1–2 és 3–4, 1943/1–4). A *Literaturna Nedelá* (Irodalmi Vasárnap) című irodalmi lap havi két alkalommal jelent meg, így a két teljes évben (1942 és 1943) 24–24, 1941-ben 16, 1944-ben pedig 20 számot sikerült kiadni. A *Rus 'ka Molodež'* (Rutén Ifjúság) a diákságnak szólt, irodalmi és népszerű tudományos anyagokat tartalmazott, máig jelentősek a helyi folklórral foglalkozó írásai. Havi rendszerességgel jelent meg, tanévenként 10 száma volt (még az 1944/45. tanévben is megjelent egy száma).

A KTT minden évben kiadta a maga kalendáriumát, amely nagy népszerűségnek örvendett nemcsak Kárpátalján, hanem a bácskai ruszinok között is, akik most rövid időre egy államba kerültek a kárpátaljaiakkal. A kalendáriumokhoz külön bácskai ruszin nyelvű melléklet is készült (Kárpátalján többnyire enélkül terjesztették a példányokat).

A periodikák és a kalendáriumok mellett a KTT könyvkiadással is foglalkozott. Az alig több mint három év alatt a Tudományos és Irodalmi Könyvtár elnevezésű sorozatban 42, a Népkönyvtárban 32, a Gyermekekönyvtárban 12, az Iskolai Könyvtárban 3, sorozaton kívül további 3 kötet jelent meg. E termés áttekintése után Káprály jogosan állapítja meg, hogy „a ruszin irodalmi nyelv funkcionálásának és fejlődésének e rövid korszaka a KTT idején a nehéz háborús idők ellenére a legsikeresebbnek tekinthető azóta, hogy a XVIII. század második felében először próbálták meg céltudatosan irodalmi nyelvként használni” (22. p.).

A továbbiakban a szerző az említett folyóiratok teljes repertóriumát és az önálló kiadványok bibliográfiáját adja összesen 1521 tételben (25–122. p.). A bibliográfiában való eligazodást név- (123–134. p.) és álnévmutató (135–137. p.) könnyíti meg. Igen hasznos megoldás, hogy a szerző közreadja a folyóiratok szerkesztői bekezdéseit, illetve a szerkesztői célkitűzéseket bemutató dokumentumokat (138–161. p.). A *Zorja–Hajnal* tudatosan vállalt soknyelvűségének hagyományát követve Káprály ruszin nyelvű könyvét magyar (162–163. p.), ukrán (164. p.), német (166–167. p.) és orosz (168–169. p.) nyelvű rezümé zárja.

A bibliográfiát lapozgatva és a névmutatókat böngészve sok olyan szerzőre bukkanunk, akik nem csupán helyi szinten jelentősek. Számos érdekességgel is szolgál a kötet.

Kiderül belőle például, hogy Baleczky Emil (1919–1981), a későbbi jeles budapesti szlavista – és ebben a minőségében e sorok írójának tanítómestere – korántsem csak tudományos munkákat publikált ezekben az években, hanem – többnyire O. Vesak álneven – lírai költeményeket is.

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy Káprály Mihály ezzel a könyvével nem csak a ruszin művelődési hagyományok egyik legfontosabb korszakát mutatta fel, hanem a magyar művelődéstörténet számára is kiváló szolgálatot tett.

Zoltán András

Mai házasságkötés egy bánáti szlovák faluban

Stoličná, Rastislava: Súčasná podoba svadby v obci Jánošík v Juhozlávii. = Slovenský národopis, 50. roč. 2002. 1. no. 79–85. p.

A dél-európai szlovák kisebbségek hagyományos kultúráját feltáró VEGA-projekt keretében került sor a bánáti szlovák Jánošík falu mai házasságkötési szokásainak feltárára. A helyszín kiválasztását indokolta, hogy a falu viszonylag zárt, s így kevésbé és csak újabban érintik a hagyományos szokásokat eltorzító változások.

Jánošík szlovák falut magyar telepesek alapították gróf Sándor Fülöp salétrom-kitermelő bérlőiként 1810-ben. Ekkor Sándorfalvának hívták. 1823-ban Nyitra és Nógrád megyéből evangélikus szlovákok is megtelepedtek a faluban, akiket 1841-ben – másodlagos áttelepüléssel Romániából – katolikus szlovákok követtek. A századfordulón kb. ezer fős településből lassan elköltöztek a magyarok, úgyhogy 1921-re már majdnem tisztán szlovák falu lett belőle. Ekkor Slovenský Alexandrovnacnak nevezték, 1947-ben lett Jánošík. A falu szocialista modernizációja a 60-as és 80-as évek között ment végbe.

A házasságkötés a faluban a legfontosabb szertartások egyike volt és maradt. Az esküvők napja a szombat (korábban szerda vagy csütörtök volt). Két-két vőfély járja a falut, és a népet pálinkával kínálja. A 200 fős lagzi egyáltalán nem ritkaság. Pénteken hordják össze a két lakodalmas házba a másnapi ételt-italt vagy annak nyersanyagát. A szombati lakodalmi ebéd mind a vőlegény, mind a menyasszony otthonában egyforma ételekből áll. A menü: tyúkhúsleves grízgaluskával, főtt tyúkhús paradicsom mártással és rizzsel (macsanka), rántott csirke dinsztelt burgonyával és főtt aszaltszilvával, rántott sertéskaraj kenyérrel és káposzta salátával, édességek. Aperitifként pálinkával koccintanak, közben bort vagy inkább sört isznak (ez újabb divat). Minden fogás előtt a vőfély (aki nő is lehet) rigmussal kedveskedik.

Ebéd után a menyasszony vőfélyei – rigmus kíséretében – egy tollat adnak át a vőlegénynek, majd a községházára indul a menet a vőlegény otthonából. Ott már a menyasszony és lakodalmas népe vár rá. A polgári esküvő után következik a templomi, ahonnan az ifjú pár mindkét tagja saját otthonába megy vissza. Ezt követően a vőlegény násznagya a násznép (az anyós) ajándékozó kíséretében elmegy a menyasszonyért, majd a „kétoldali” társaság egyesülve a vőlegény házába indul nagy hejehujával. A menyasszony násznagya karácsonyfa-szerűen feldíszített zöld fácskát tart a kezében és rigmussal köszönt. Megint ajándékozásra kerül sor, minek utána leülnek vacsorázni. Általában (új divatként) szármát (káposztalevélbe burkolt darált húst és paradicsommártást), valamint csuftát (fasírtot) szolgálnak fel. Az édességek asztalra tétele után kezdődik a tánc. 1995-ig a falunak saját tamburásai voltak, olykor pedig a szomszéd falu magyar fúvósa szolgáltatták a talpalávalót. Mostanában a gépzene járja.